BÁN IMRE

ADALÉKOK FÖLDI JÁNOS ÉLETRAJZÁHOZ

A magyar természetrajzi irodalom úttörőjének, a magyar nyelvtudomány és a mértékes magyar vers mesterének életrajzi adatai roppant szűkösen jutottak korunkra. Arcképét sem ismerjük, Csokonai gyönyörű verséből tudjuk csupán, hogy „roppant lélek hempelyge apró teste erébe". Mixich Lajos 1910-ben készült életrajzi vázlata[1] körülbelül az utolsó szó, amelyet a kutatás biográfiai vonatkozásban kimondott, sem Gulyás Károly[2], sem Nagy Sándor[3], nyelvtudományi munkásságának méltatói, sem a róla megemlékező alkalmi cikkek írói[4] nem adtak új adalékokat Földi emberi és tudós arcképének kiegészítéséhez. Legfeljebb Kardos Albertnek egy 1941-ben írt tartalmas közleménye érdemel komoly figyelmet : megcáfolja benne azt a máig is közkeletű irodalomtörténeti tévhitet, hogy Földi János és Fazekas Mihály sógorok voltak.[5]

Földi hátrahagyott iratainak jelentőségével már a kortársak tisztában voltak, Kazinczy és Csokonai egyformán érdeklődtek iránt uk. Csokonai 1804 június 14-én így ír Kazinczynak : „Dr. Földynek minden munkáját még tavaly tavasszal megkértem az Özvegyétől Gróf Szécsényi Ő Excja számára pénzen ; de azt a' trepida Zelotypiát, a'mellyet a' Vén Ánnya, férjének Dr. Veszpréminek irási 's könyvei iránt praktizál, ő is bésziván, tőle által nem vehettem. Hogy azután az Egek, vagyis önnön magam, igazitani kezdettem a' Financiámon, legalább a' literárián, kértem a' magam számára olly tzéllal, hogy azokat az Irónak Életével és Karakterével kiadom : de az is mind az Asszony gyengesége miatt, mind azért, hogy én az Ollyakkal bánni nem tudok, vagyis tudni nem szeretek, füstbe ment. A Tek. Ur intése ismét felébresztette bennem a' kivánságot, és kész leszek minden lenni az Özvegy körül — még *Stutzer is!* Gott bewahr! — tsak az Irásokat, mellyek jó renddel vagynak leirva, és közöttök találtatik Földinek a' maga halálos ágyába saját kezével irott kis Biographiája is, kezemhez keritsem.[6]

Mixich azt állítja[7] hogy Földinek e halálos ágyán írt önéletrajza s munkái később Lugossy József birtokába kerültek, s erre a debreceni református kollégium kéziratgyűjteményének jegyzékét hívja tanuul, ahol a Lugossy-féle katalógusban a Földi-kéziratok fel vannak tűntetve. A Kollégium kézirattárában ma ilyen Lugossy-féle katalógust nem ismernek. Mixich adatának mégis van valóságalapja, a Földi-kéziratok ugyan jórészt nem, de a kis önéletrajz csakugyan Lugossy birtokába került, ha nem is Földi eredeti fogalmazványában.

Ismeretes, hogy Lugossy József Földi János emlékezetének egyik legkiválóbb ápolója volt, s az 1847 április 6-án Hajdúhadházon tartott országos jelentőségű kegyeleti ünnepélyen terjedelmes emlékbeszédet mondott Földiről a természettudósról és nyelvészről. Mixich szerint[8] ez az emlékbeszéd is elveszett, rövid részletek jelentek meg belőle a Magyar Szépirodalmi Szemle 1847. évfolyamában (I. köt. 288—289. old.), ahol egyébként a hadházi ünnepség lefolyása is olvasható.

[1] *Földi János költeményei.* Kiadta és bevezette Mixich Lajos, Bp. 1910, Régi Magyar Könyvtár 25. sz. 3—26.

[2] *Földi János Magyar Grammatikája.* Közzéteszi Gulyás Károly, Bp. 1912, Régi Magyar Könyvtár 28. sz.

[3] *Földi János a grammatikus és nyelvújító,* Hajdúhadház, 1929.

[4] Varró Ferenc, *A Földi-kultusz ápolása,* Debreceni Képes Kalendárium, 1943, 106—109. — Ember Ernő, *Földi János emlékezete,* Építünk (1951/52) 5—6. sz. 58—60.

[5] *Földi János és Fazekas Mihály sógorsága,* Debreceni Szemle (1941) 236—238. — Elekes György, *Weszprémi István, a híres debreceni orvos* c. tanulmányában (Debreceni Szemle, 1944, 152.) pontosan megmondja, hogy Weszprémi három leánya Bottlik Mihályné, Ormos Andrásné és Földi Jánosné volt.

[6] Kazinczy Ferenc levelezése, 1892, II. köt. 200—201.

[7] I. m. 26.

[8] I. m. 24.

Nos, ezek az elveszettnek minősített iratok a közelmúltban ismét felbukkantak a debreceni Kollégium kéziratgyűjteményében : Papp Károly egyetemi tanár hagyatékával együtt kerültek oda.[9] Régebbi sorsukról egyelőre többet nem sikerült megállapítanunk.

Lugossy József 1847 elején, emlékbeszédére készülve, adatgyűjtő munkába fogott, s levelet írt Földi János jelentősebb szolgálati helyeire, Halasra, Hadházra s feltehetőleg Szatmárnémetibe is. A Papp Károly-hagyatékban felbukkant iratcsomó jelenleg az alábbiakat tartalmazza : Földi János latin nyelvű önéletrajza Kováts Pál halasi gimnáziumi tanár másolatában (1. sz.) ; Bartha Mihály hajdúhadházi ref. lelkésznek Lugossyhoz intézett, s 1847 febr. 5-én kelt levele (2. sz.) ; Gyárfás Pál kiskunhalasi ref. lelkésznek Lugossyhoz intézett, 1847 márc. 12-én kelt levele (3. sz.) ; Lugossy 1847 ápr. 6-án Hajdúhadházon elmondott emlékbeszédének teljes fogalmazványa (4. sz.) ; végül Péli Nagy Gábor hajdúkerületi főkapitánynak az 1847-es ünnepségen mondott megnyitó beszéde, valamint Bartha Mihály szavalatát bevezető rövid szavai ; ezeket azonban nem közöljük, mert ismeretlen adatokat nem tartalmaznak. A Lugossy-beszéddel együtt, ugyanazon összefűzött kéziratlapokon megtalálható a Magyar Szépirodalmi Szemle fentebb idézett tudósításának kézirata is, s így kiviláglik, hogy a névtelen közlemény is Lugossytól származik. Ebben a tudósításban Földi életadatainak összeállítása is olvasható, de Lugossy mint az érdeklődő az alábbiakból megállapíthatja — nem használt fel minden adatot szűkre szabott biográfiai vázlatához. Lugossy emlékbeszédét kiadásra szánta. A nyelvtudósról szóló részt a Magyar Szépirodalmi Szemlébe szánta,[10] a természetbúvárról szólót pedig a kolozsvári Természetbarát c. lap hasábjain akarta közölni. Ez utóbbi lap szerkesztőjéhez, Berde Ádámhoz intézett levelének fogalmazványa megtalálható a debreceni ref. kollégium kézirattárában (R. 1343). A bennünket érdeklő néhány sor így hangzik : „. . . az általam Földinek tetemi fölött mondott, s rövid nap megküldendő emlékbeszédemet a Természetbarát számára szántam, valamint talán Földinek egész érdekes életrajzát is." A fogalmazvány egy ismeretlen debreceni ügyvédhez intézett s 1847 ápr. 18-án kelt levéllel egy papiroson maradt fenn, így minden valószínűség szerint ugyanakkor íródott. Hogy az emlékbeszéd közzététele miért maradt el, arra nincs semmi nyom. Álljanak itt ezek után a Földire vonatkozó 1847-es tudósítások, azzal a megjegyzéssel, hogy az 1. sz. alatt közölt önéletrajz a 3. sz. levél melléklete.

1

Dr. Földi János élete

Joh. Földi natus Szalontae in Cottu Bihariensi anno 1755. die 21-a Decembris, Patre nobili Michaele Földi et matre Sara Boros ex nobili Bereczkiorum familia oriunda. Infelix eius genitrix 16-to aetatis anno iam mater, vix post partum unigeniti sui eiulantis 15 dies supervixit, — nunquam ubera materna parvulo suo degustante. Sic variae femellarum speciei ad lactandum derelicto, secuta non diu est mors parentis etiam optimi, dum annum tertium et mensem octavum aetatis suae ageret, mense scilicet Augusto anni 1759.

Tum non amore fraternitatis, sed ex subolfacta tenui aliqua successione parentis, Tutorem se illico obtrusit nobilis Michael Bereczki. Ex hac successione, per nomen tutelae, totum eum perfidissime evolvit. — Studia omnia inferiora absolvit in schola triviali patriae, cum demum ad altiora studia philosophica procedendum esset, nullo suffultus paterno vel cuiuscunque generis auxilio, in schola sua patria operam suam docendis minorennibus, seu ita dictis elamentariis, per annum locare debuit. Hinc debilissimo admodum non suffultus, sed infascinatus auxilio, sequente anno 1773 Debrecinum non sponte, sed coacte quasi migrans, in numerum studiosorum Debrecinensium cooptatus est. Hic propter deficienti undique auxilia, quintum annum iterum scholae Barandinae in studiis informandae per annum sacrare debuit anno 1777.

Ardens erga studia altiora fervor, reduxit eum rursus in cohortem studiosorum Debrecinensium. Expletis hic tribus iterum annis, studiis iam altioribus dedicatus, tertia vice operas suas didacticas in Rectoratu Scholae Halasinae, per triennium elocavit. Post haec anno 1784. ad Medicinae studium animum applicans, id per 5 annos inter millenas aerumnas feliciter perfecit, atque die 21-a Novembris anno 1788 in Illustri Pestana Universitate M. Doctor pronunciatus est. Factus postea primum Physicus ordinarius liberae regiaeque civitatis Szathmár Németi anno 1789.— Sequenti anno 1790 14-a Mensis aprilis matrimonium iniit cum lectissima virgine Juliána Veszprémi, Stephani Veszprémi M. Doctoris et Physici Civitatis Debreczinensis filia natu minima, ex qua tres suscepit liberos, Ludovicum, Emericum et Rafaelem. Post triennium Szathmarini expletum factus est Physicus ordinarius Inclyti Districtus L.L.O.O. [Liberorum Oppidorum] Haidonicalium, ubi in vico Hadház obiit. —

[9] Papp Károly 1954. decemberében hunyt el. Vö. Irodalomtörténet 1955 252.
[10] I. h. 287.

Egy 5 levélből álló füzetke 2 a-b és 3-b lapján, Kováts Pál halasi gimn. tanár kezeírásában. A füzetke tartalmazza még Földi saját maga készítette ismert epitaphiumát, Kovács József („rímkovács") *Dr. Földi halálára* c. költeményét, valamint *A poeta és múzsa* c. költeményének Földire vonatkozó részletét. A 6 b. lapon Lugossy megjegyzése : Kaptam Halasról Mart. 18. 1847. L J.

2

H Hadház Febr 5-kén 1847.

Igen tisztelt oktató ur!

Tudósitásom — Noé hallójaként — tsak nem egészen el maradt, 's nagy későre is tsak némi száraz gajjat mutathat föl kopár vidékeiről. A' most élő emberek tsak mint gyermekek ösmerhették a' nagy Tudóst, 's ha szinte az, mit rólla tudtak, nem mosódott volna is olvashatatlanná emlékezetök tábláján, mit a gyermekek tudhattak, férfiút aligha kielégitené.

Már Hadházra jövetelének idejét pontosan ki nem jelelhetem, hanem 1791-ki őszön történtnek gyanitom, sőtt merem következtetni a' városi Jegyző könyv XI-ki kötet 56-ik lapján található ezen jegyzésből :

„Anno 1792 die 8-a Januari(i) Ns Békéssy András Fő hadnagy széktartása alatt satt. *138-ik szám. A' szoboszlói gyülésről vissza jövén ord. Hadnagy Békéssy András ur refelálta, hogy azon gyülésből* satt.

Utoljára azt is jelentette hogy azon költségből mellyel magát Doctor Földi ur ide szállittatta Szathmárról szekeresek által, esett Hadház városára 9. Rforint. Ezen költség kivetés kéttség kívül a' Földi Úr ide jövetele utáni első közgyűlésből történt. — [11]

Mint orvos nyájas leereszkedő vala bár, elégületlenség mutatkozott iránta, minek oka hihetőleg a' Felsőbbség eleibe kötelességből fölterjesztett azon orvosi jelentésben rejlett, mellyben a' vénereat a' kerületben elhatalmazottnak nyilvánitá. Mint orvos Hadhazon készitett — mint mondatik — egy értekezést deák nyelven a' kígyó porról. Híre menvén ugyanis külföldön a' mihályfalvai kígyó szernek, Doctor Veszprémit mint több orvosi kar' Doctorát és igy előttök ösmeretest föl szóllitották hogy adna e' tárgyban föl világositást, ő pedig részint kényelemből, részint vejét — kinek tudományosságát ösmerte — a' külfölddel ösmertetendő, Földit bizta meg válasz adásra, és ez alkalommal irta említett értekezését, mellyben méjj tudományosságának aknáit meg pillantani engedé, abban tsalásnak nevezi az egészszet, onnan magyarázván az az által bátorkodva kígyóhoz nyúlni merészkedők meg nem sérülését, hogy magyar országban a' kígyók — az egy kurta farkut ki véve — szelidek, maráshoz tsak nagy megszorultságukban folyamodók, s marásuk akkor is gyógyítható. —

A' zajos mulatozásoknak nem barátja, bár el mosolygott a vigadók közt, de elemében különösen akkor volt ha a Nagy Diószegit vagy a szép lelkű Fazekast baráti kebléhez szoríthatá, vagy a' hozzá gyermeki bizodalom és baráti vonszódás egy nemével ragaszkodó Ifjú Csokonai tűz lelke' ollykor pajzánságig kitörő föl lángolásánál föl melegedhetett, vagy a' tölle tanulni kívánóknak bőv ösméreteiből valamit adhatott. A honnan az iskolákat is meg látogatá 's a' gyermekek közzé elegyedve, igyekezett irtani az elő ítéleteket, 's tisztább ösméretre vezetni az el fogult elméket. A' korabeliek — mint többnyire az illy jelesekkel történik — nem foghatták föl egész nagyságában vagy éppen félreösmerték őt.

Házi körülményei kedvetlenek valának. A' tudós Veszprémi szép leánya, mint Földinek neje okot adott arra hogy ön készitette sirverse' vég sora szerént maga is kételkedjék, ha valyon volt e' életének öröm virágokat termő tavassza? egy valaki pedig ezen verset ki egészitendő irja hogy nem ért tavaszt, mert más szedte az öröm virágokat, neki Julis tsak azt hagyta hogy nézze a' fattyú sarjadozásokat. Volt egy hely, hova a' vészszel fenyegető ború elől menekült egy hely, hol a' rá nehezült keresztet szivéről szeliden emelte le Minerva, hol *Természet Historiájának* nemzetiségért langolo szivből kelt, 's szivhez inditólag szólló első szava készült, 's ez egy kis egyszerű kunyhó volt a' vén szőllős kertben, azon kunyhó melly most az egyház birtokában a' pap használata alatt van.

Anya könyvünkben 3 gyermekéről van emlékezet : Imréről ki 1793 Febr 28-kán, Rafaélről (ki később mint mészáros inas neve szokatlanságáért sok tsufságot szenvedvén nevét Mártonra változtatá), ki 1796 nov 8-kán született, és Lajosról ki hihetőleg Szatmáron 1791-ben attja ide jövetelét meg előzőleg született, mivel 1801 mart 27-kén történt halálakori beirás szerént akkor 10 éves volt. Erről nagy ditsérettel emlékeznek, az őt közelebbről ösmerők állitása szerént benne annyának deli szépsége 's attyának tudas vágya együtt valának föltalálhatok, ő volt attyának vigasza öröme, reménye ditsekedése mindene, el anyira hogy a'

[11] Földi 1791. dec. 24-én kelt levelében azt közli Kazinczyval, hogy „a két karácson" között költözik Hadházra. (Kaz. Lev. I. 1891, 252.)

sorvadni kezdő gyermekkel sorvadni kezdett az apa, 's midön le szakadt az élet' fájáról e' kora gyümőlts, sirba hanyatlott 10 nap mulva maga a' sebhedt szivü apa is 46 éves korában. Be irása egyszerüen történt szóról szóra igy : 1801 apr. 8. orvos Doctor Földi János Ur — sinlőd. 46 — 2 óra. Korhadó részei az ugy nevezett Kapus ut mellett egyszerü sirdomb alá tétettek. —

Sirdombját — kivánsága szerént akászal jelelendő, talalkozott könyörületes kéz melly fát ültetett, de a' kerités nélküli, 's legelőnek használt temetőben, nagyon természetes hogy meg nem maradhatott. Későbbi időben Hadház város érdemekben őszült 's az érdemet másban is méltánylani tudó Hadnagya néh : Csiszár Mihály ur egy termés kőből faragott koporsó alakú sirkövet tétetett amaz el hamvadt sziv fölibe, mellyet nehéz tereh nyomott az életben, s' a kő ma is meg van, de az irás, melly mint mondják az ott nyugvó' nevét s' halála évszámát mutatá az ott el menőnek, már ez előtt 12 évvel — midőn én ösmerhetém — egészen le porlott. Most már árokkal köritve 's eperfákkal ültetve lévén külömben is ezen Kapus ut melletti el hagyott temető, 's a' fát kitöréstöl vagy le legeléstöl félteni nem kelletvén : a' Nagy Tudós és Lelkes Hazafi iránti tiszteletünk jeléül, egész ünnepélyességgel szándékozunk egy már arra ki jelölt nagyotska ákaszot ültetni az egyszerü sirkő mellé.

De már ismét botsánatot kell kérnem hogy illy hosszas pongyolába göngyölgettem a' 2, 3 sorba be foglalhatót, 's illy sokat foglaltam el jobbra fordíthatandott drága idejéből, s' miután figyelmét 's reményét oly soká feszülve tartám alig nyujtva valami érdekest egy méltó botsánat kéréssel bosszantólag (?) ki lépek. Több érdekest nem mondhaték, rövidebb lehettem vólna, de meg vallom jól esett nekem is a' ditsöülttel társalognom néhány pillanatig.

Köszönet a' meg bizásért, botsánat a' hoszszadalmas el maradásért, áldás lengjen a' boldogult pora felett, áldás lengjen rajtunk élőkön, különösen Önt testi 's lelki áldásokkal tetézze Isten kivánja buzgó szivvel

Igen tisztelt oktató urnak

alázatos szolgája

Bartha Mihály[12]

Két in. fol. alakú levél 1 a-b lapján. Az üresen maradt 2 a lapra Lugossy Földi életrajzi adatainak időrendjét jegyezte fel.

3

Halas Martius 12dikén 1847. —

Nagytiszteletü Professor Úr, igen tisztelt drága Jó Uram!

A' mult Februárius 18dikáról költ nagybetsü Levelét oly egészségbeli erőtlenkedésem közbe vettem, mely miatt — hogy mennyiben lehet kielégítő választ adhassak — kéntelen voltam feleletemet mind ez ideig halasztani. —

Néhai Dr Földi János Úrról — a' ki itt Halason 1781, 82 és 83dik években Rectoroskodott — Városunk 's Egyházunk Jegyzőkönyvében nem találtatik egyébb, hanem hogy ide jöttekor a' Rectori bizonyítvánnya és obligatoriálissa a' Levéltárba betétetni rendeltetett, hol az most is meg van. — Öregeinket, nevezetesen a' volt Tanitványaival Atyafiasokat is próbáltam kérdezni, de ezektől se hallhaték a' boldogultról semmi szájról szájra történhetett általadást : — Mivel még ez előtt másfél évvel, hiszem hogy bőven szolgálhattam volna ; mert még akkor életben volt a' b. Tanítványai sorába 1782-re bejegyzett Onoka György, elébb becsületes Csizmadiamester, később mesterségével felhagyván Egyházunknak szinte 20 évekig volt hűséges Egyházfija. Ennek szava után tudom, sok Anecdotát irhattam volna volt Tanítójáról.

Csak azt közölhetem hát, a' mit Iskolánk Jegyzőkönyvébe találtam, és a' mit önként való ajánlkozás után magán jegyzésekből kaptam. — Magam irtam ki és ide zárva küldöm, a' mi a' Jegyzőkönyvben találtatik. — Emezt, a' gondosan öszveszerkesztetett *Dr Földi Emlékét* pedig Gymnaziumunk mostani Professora Tiszt. Kováts Pál Ur hozta hozzám ; melynek — mint mondja három első tzikkjét magán Collectiója között találta. — Még esmeretesebbek lehetnek ugyan ezek a' Szalontához, és Hajdusághoz közelebb eső debreczeni vidéken : ide zárom még is e' kis gyüjteményt, bár a' magam Jegyzéseit oly gazdálkodva irtam, hogy a' Pósta latját vele a' rendesen tul ne terheljem. —

Egyébbiránt magánn a' Tárgyonn kivül, melyben ha mivel szolgálhattam örvendek, — nagy nyereségem az, hogy alkalmat ada régibb kedves, és most is hálára kötelező viszonyom emlékezetének megújjitására, és a' felől való meggyőződésre, hogy fijam most is részese azon

[12] Bartha Mihályra l. Magy. Szépirod. Szemle I. köt. 287, és Mixich i. m. 25.

Jó Indulatnak, melybe ha továbbra is megmaradhat Atyai örömöm mind inkább telyesűl. — Méltóztassék őtet, — magam 's feleségem részéről való hálás tiszteletünk mellett Nagytiszteletű Zákány Jósef Urnak továbbrais azon nagybetsű szivességébe ajánlani, melyet vele eddig atyáskodó indulattal tapasztaltatott. — Minket ugyan a' Nagytiszteletű Úrral a' pályáját éppen most kezdeni és megállapítni törekvő Növendéktől 's Ifjútól — korunk nem sokára elválaszt : de megnyugtatja a' hajlott korú Atyát mikor egy telyes tiszteletére és bizodalmára méltó Jóakarótól ilyen nyilatkozást vehet : „Istvánnal folytonos öszveköttetésben állani jól esik őt szerető lelkemnek!" — mert ez a' Szeretet serkentésűl leszsz neki a' további maga képzésére. —

Vele együtt hát, magunkat is — igen szíves tiszteletünk mellett — nagybetsű Jó Indulatiba továbbra is ajánlván, állandóúl maradok

Nagytiszteletű Professor Úr —
igen drága Jó Uramnak

alázatos szolgája

Gyárfás Pál mk.
halasi Lelkipásztor.

Két kis alakú levél 1 a-b és 2 a-b lapján

4

[1 a] Nagy tekintetű hazafiak!

Midőn én ama hantok alatt 46 év óta nyugvó Földi Jánosnak, mint természettudósnak érdemeit tisztelt körötökben, rövid előadással méltánylandó, ezen jeles hazafit a' külföld, e' nembeni legnagyobbjával, a' halhatatlan Linne Károlylyal nem csak párhuzamba állítni bátorkodom, hanem fölötte a' Magyar Linne diszes érdemnevet egyenesen kimondani pillanatig sem kételkedem : ajkaimat e' merész kifejezésre korán sem éretlen hazafiság heve nyitja, melly a' maga kicsinyeit a' külföld' nagyjai' nevével pávatollazni gyarlóskodik, sem balga erölködés a' dicsőűltet minden áron első rangu jelesként csupán azért tüntetni föl, hogy ekkép igénytelen ünnepélyünk fennen hangzó címekben igazoltatván, közvetve saját hiuságunknak tartsak tilos tömjénezést. Hamvaiban sérteném meg az álragyogásra nem szorult érdemest, 's méltatlanul élnék vissza tisztelt körötökben szólhatásom' szerencséjével is, miután titeket ide a' legtisztább kegyelet' nemes ösztöne, nem pedig szemfényvesztő játék látásának vagy fülcsiklandó üres szónoklat' hallásának vágya vezérlett. A' mingyárt következőkben bebizonyithatni vélem, mikép a' kimondott dísznévért sem a dicsőűlt árnyék részéről hízelgés ; sem a' kegyeletes élőkéről tulzás' vádjától rettegni nincs okom.

Linne fölléptekor a' természetrajzi tudományok virágzatát több tetemesen nyomasztó hiány hátráltatta. Aristoteles és Plinius csodavilágában merengett folyvást a' hivők nagy serege, 's ez irányt egyrészről egy ismeretes szerzet obscurantismusa, másrészről a világosodásra hivatott félnek is szerencsétlen biblico-pietisticus elfogultsága hatalmasan gyámoliták. Nagy volt a felületesség az általánokban és töredékesség a részletekben, de a' mi a' legfőbb, nagy volt még, 's a' legbuzgóbb igyekezetet is végre kifárasztó azon zavar, mely a természetrajzi tudomány alkotmányában uralkodott : a' rendszerek' ingatagsága, a' műszavak' tökélytelensége 's a nevek' határozatlansága. Ha amaz elsőnek száműzésére a természeti tárgyak' józan szemlélése, tiszta agy és szív mellett magában is elegendő volt ; ha a' másodikon kitűrő szorgalom, lankadatlan gyüjtés és figyellések 's egyesített erők által segiteni lehetett : a' harmadik legsulyosb baj elhárításán hajótó [1 b] rést szenvedett a' nem mindennapi tehetséggel páros ult buzgalom is ; teremtést és a' chaosz' rendezését isten magának tartotta fen, 's kiknek lelke szikráját engedte a' lángelméknek. A természetrajzban e' rendező lángelme Linne Károly volt. Bár czélomra szükséges volna, de perczeink korlátoltsága miatt nem lehet nekem itt az ő érdemeit elősorolnom, nem festhetem az átalakulást, mellyen teremtve rendező ujai alatt a' természetrajz keresztül ment, miért is . . . szabadjon az ő egyetemes hatásának végeredményét egyetlen jellemző szóba szorítani : ő nyelvet teremtett. . . Ide viszonylik vissza minden mit a' tudomány ujjászületése föltételez. Emberi tudalom máskép mint nyelvben meg nem születhetik : világosság, rendszer, a' tudomány jövendője, tovább fejlődési, végetlenül tökélyesedhetési képessége mind a nyelvben tükrözik ki magokat ; a' tudomány nyelve, a' tudomány kinyomata maga a' tudomány.

Linne hatalmas geniusza a' tudomány nyelvbábelét hóditotta meg, mire a lángész minden fegyverei, mire magának a tudománynak ujáteremtése kivántattak meg : ez röviden az ő érdeme.

Most vessük mérlegbe : mit teve Földi Jánosunk. Mindenek előtt meg kell jegyezni hogy a' sors által neki engedett küzdelemteljes rövid 46 év határin tullépni és e munkás férfi irányában nem csupán azt mit tett, hanem ha élete tovább nyulik kétségkivül teendett beszámitani, teljesen jogositva volnánk. Jogositva, mert előttünk feküsznek a' nagyszerü előkészületek, mellyeket ő a' természet második országának is az elsőéhez hasonló diszben leendő kiállítására tett, — jogositva, mert az ő nyomaiba e' mezőn lépdelt nagy tanitványpár Diószegi és Fazekas alig másként tekintendők, mint elhunyt mesterük elkezdett müvének tovább képzői, dicső bevégzői, mert debreczen (sic!) e' jeles ikre Földinek nem csak barátságát, oktatását, buzditását élvezte, nem csak szellemét, gondolkodását örökötte, hanem tetemes elődolgozatait is fölhasználván, 6 év lefolytával azt eszközölte, mi ha Földi napjainak a' sors kedvez, hármas erővel még nagyobb tökélyben vitetett volna véghez. Hogy az ásványország kidolgozására is nála csupán az évek száma hiányzott, sőt tervei egy a' Természethistóriához csatolandó kézműtanra is kiterjedtek, saját szavai (Term. hist. Előb. VI) biztosítanak, 's különben az ásványtant illetőleg a' tudós külfölddeli érülközései 's szép hirben állása felől a' Jenai illy czimü tudós társaság tagságával megtiszteltetése kezeskedni látszik. Ezeket azonban nem olly czélból emlitők, mintha a' magyar füvészkönyv halhatatlan szerzőinek dicsőségéhez távolról is nyulni, vagy jószándékot, igéretet, czimet valósitott tettel azonositani akarnánk, hanem emlitők csupán annak éreztetéseül, hogy Földinek a' hazai természetrajz körüli érdemei valamint az általa kiadott Természethistoria 1° csomóján, ugy kora sirhalmán is hatásban, gyümölcsözésben messze tulterjedtek. Ez uttal tehát mellőzve a' kora halál által szétdult reménybimbókat, csupán érett gyümölcsökre, bevégzett tényekre szoritkozunk. Gazdag terméssel kinálkozik igy is a' dicsőült szerző közrebocsátott két munkája : a' még 1793-ban kijött rövid kritika és rajzolat a' magy. füvésztudományról és a' mult század utolsó évében már bevégzett, de világra csak 1801-ben juthatott Állatok országa. Olvasd meg e' két becses művet, tedd [2 a] vissza magadat gondolatban a' félszázad előtti irodalmi állásunkra, 's meggyőződve fogsz velem fölkiáltani : ő nyelvet teremtett a' magyar természetrajznak, ő Linnéje a' magyaroknak! Félre ne értessem tőletek. Nem *másik* Linnének, hanem magyarok Linnejének nevezém én őt, 's e' kettő között lényeges a különbség.

Linne a' tudományt általánosságban mivelte, egy közös nyelven, a tudós nyelv rangjával büszke latinon ; ő a nemzetiségek igényein kivül vette álláspontját, ő a' természetrajz' ujá teremtésében minden nemzetek közös hálaját érdemli, de külön egy nemzetét sem, nem magáét a' svéd nemzetét is, mellynek dicső fia vala. A' hol az ő érdeme megszűnik, ott kezdődik a' Földié. Földi a' tudomány mivelésében nemzetiséghez kötötte törekvéseit, a' természetrajzot hazája nyelvén szólaltatta, 's midőn azon hóditásokat, mellyeket az őt korban is megelőző Linne a' tudományban tett, egyszerüen átölelte és e' szempontból világhirü elődje mellett csak utánzói, a' nap mellett csak planetai rangban tünik föl : más felől viszont állócsillagi fényben ragyog ott, hova Linne emelkedni, vagy ám ha jobban tetszik, leereszkedni nem akart, nem tudott vagy nem érkezett, a' természetrajz nemzeti viszonyitásának mezején, hogy a' tudósok koszoruján kivül a' nép áldását is érdemelné. És a mit Linne ama nagyobb téren kivivott, ugyanazt tette Földi a' hazai kisebb de nem kevésbé tiszteletes körben : ő nyelvet alkotott a' magyar természetrajznak. Linne pályája dicsőségesb, Földié áldozatosb ; Linne nyomain ragyogó fény, Földiéin jótékony meleg kél ; Linne czédrus a bércztetőn, Földi igénytelen almafa kiskertünkben ; Linne a világé, Földi csupán a mienk ; Linneben roppant tehetsége mellett a' tudomány háromszoros mér [2 b] téke, Földiben szerény tudományos készültség 's nem köznapi tehetségek mellett, égő buzgó honszerelem ; Linnének lángelme jutott, Földinek lángkebel ; Linnét csodáljuk, Földit szeretjük. Azért mig Linne neve hervadatlan hirben száll örök időkön át a világ négy sarkaig : addig a nemes lelkü Földi' hamvvedrére „hol lángoló sziv 's honszerelem váltottak életet", zokogva borul a haza nemtője, s emlékezete a magyarnál, avulás helyett évről évre annál szebb ifjuságban fog emelkedni, minél hatályosabban kezdi ébredező jelenkorunkban kivivni szent jogait a nemzetiség, 's annak drága magva a *népiség*, minél tisztább öntudatra, erőre és dusabb virulatra fejledezendik. És a' hasonlitásból nem kell kifelednünk mikép a' svéd tudóst, bár eleinte mint Földink szegény sorsut, csakhamar kedvező karjaira vette a' szerencse és nem csak az élet nyomasztó gondjai alól mentesitette, hanem fejedelmi kegyben, buzditó érdemjelekben, a' tudós világ köztapsában hagyta részesülni, a' családi élet üdvét tárta föl számára, 's 71 hosszu évet engedett dicső életének : mig Földink egész haláláig önfentartásáért küzdeni kénytelen, a' föld nagyaitól nem pártolva nem ismerve, szivének vérét egy árva, mondhatnám üldözött ügyre, a hazai nyelv, irodalom, 's különösen a természeti tudományok magyar nyelveni fölvirágoztatásának az időben csak hideg részvétlenséggel találkozó ügyére tékozolva, családi örömeiben lelke fenekeig megmérgezve, egy rövidre szabott élet szük korláti közt tette vértanuként a' mit, tehetett, 's hogy kedves Csokonayja szavaival éljünk : az egész haza közös telében egyike volt a keveseknek, kik meleg szivökben nyitottak megfagyás ellen menedéket a' tudomány és nemzetiség kelő gyöngéd bimbóinak. Mindezeket méltányosan együvé véve, azon szerény értelemben 's föltételességgel,

mellyekben én a' colossalis nagyságu Linnével a' fény örök honában vele rég testvéresen ölelkező polgártársunkat hasonlitásba hozni bátorkodtam, remélem a' leghidegebben fontoló sem fog tulzás' botránykövére találni, megérti a' kegyeletet, melly titeket nemes lelkek e' szentelt helyre seregleni buzditott, 's tisztelni fogja a' könycseppet, melly a hálás utókor szemeiből Földi János mint *Magyar Linne* hamvaira alágördül.

De talán részletességben kivánjátok hallani bizonyitványait fönebbi állitásomnak, hogy Földi nyelvet alkotott a' magyar természetrajznak. Halljátok magának a' nemzetiség' szent érzelmétől átszellemült férfiunak Csokonayként honáért sustorgó tüzébe mártott szavait egyik előbeszédéből: „Ifjaink, ugymond, kik idegen nyelven hallgatják a természethistóriát, álorczás bálba járnak, melly csak éjjel, gyertyavilágnál tart; kimulatják, kifárasztják benne magokat, és midőn megvirad, nem tudják kivel tánczoltak, azaz miről hallottak olly szépeket. Nem egyéb az reájok nézve, mint egy camera obscura, mellybe az idegen nyelvek' ablakain betekintgetvén, sok szép tüneményeket, — igazán tüneményeket — látnak, de a' mellyről szemeiket elvévén, minden látott szép jelenségek elfoszlanak. Nemzetem! tanittasd és tanitsd valahára avagy csak ezt az egyetlen egy tudományt nemzeti nyelven!" És a' buzditáshoz tettel járult a' nagy hazafi. A' milly hő vágygyal ohajtá nemzeti nyelvünknek a' természeti tudományokba oltatását, olly szerencsés sikerrel meg is kezdte [3a] törni a' járatlan ösvény' rögeit. Nemde tulvilági zene' bájos hangjaiként lepte meg füleinket 's mennyből alászállt ajándék gyanánt tiszteltetett a' füvészet' gyönyörü magyar nyelve, melly Diószegink 's Fazekasunk' nevét hordozza homlokán? Mi része lehet ez örök hálánkat érdemlő munkában Földinek, itéljétek meg az ő általa még 1793 ban kiadott munkácskájában fölállitott szabályokból: „A' bolygó vagy bitang neveket, ugymond, egyegy bizonyos Nemhez kell kötni, hogy azok ne széledezzenek, például: *Hunyor Zászpa*, két jó nevek, de öszvezavartatnak e' kettővel: Helleborus, Veratrum 's többekkel is. Légyen tehát szentségtörés öszvezavarni e' neveket, 's legyen állandóul Helleborus Hunyor, Veratrum Zászpa. Igy *Lednek*, *Bükkön*, két jó nevek, de közök ezekkel: Ervum, Orobus, és még többekkel is. Légyen tehát Ervum Lednek, Orobus Bükkön. Igy kell megállítani a' több bitang neveket is." Továbbá igy szól: „Az ugyanazt jelentő neveket az egymáshoz közelitő Nemek közt fel kell osztani. Ezt cselekedte Linne, miért ne lehetne nekünk is ezt tenni, 's fölosztani ezeket: Hásfa Ptelea, — Szilfa Ulmus? Babér, Laurus, — Borostyán, Hedera, — Boroszlán, Daphne? — Konkoly, Agrostemma, — Vadócz Lolium a' nép nevezete szerint is. Igy *Viola*, *Ibolya*, két ugyanazt jelentő neveink legyenek állandóul és zavarás nélkül: Viola, — Ibolya, Cheiranthus 'sat." Ő bátorkodott először helyesen alkotott uj neveket is ajánlani: Potamogatont Uszánynak, Turritist Toronszálnak, Corispermumot Palaszkamagnak, Phloxot Langvirágnak keresztelé, 's ki nem tudja, mikép mind ezen előszámlált nevek most is megállják Földi által kijelölt helyöket 's lőn szentségtörés őket onnan elmozditani mind e mai napiglan. A' meglevőknek öszveszedhetése, 's a' szükségeseknek biztosb alkothatása végett fáradhatatlanul fölbuvárolta Földink az ősz régiség kincseit Melius Juhász Pétertől, a két Bejthétől és Péchy Lukács' Keresztyén Szüzek' tisztességes koszorujától fogva a' korabeli irókig, leszállott a Néphez, hogy annak ajkáról gyüjtse az ősmagyar népnevezeteket, mellyekben nemzetiségünk' megannyi szent ereklyéit korán tisztelni megtanulta. „Szinte tiz esztendők alatt szedegettem és válogattam, ugymond, mind ezen neveket vagy régi és uj füvész 's más egyéb Magyar Könyveinkből, vagy a' Nép között való élésből, és az öszveszedetteket Linné' részszerint Nemi, részszerint Fajneveivel öszvekötöttem, meghatároztam. Mert a' dolognak természete kivánja, hogy mig valamire a' hazában jó név találtatik, addig azon dolognak nevezésére uj nevet föl ne vegyünk, és a szép egyes Magyar neveket eltemettetni ne engedjük." Ki azonban illy szeretettel óvta a' szép magyar neveket az eltemettetés sirjától, kora sirba temettetett maga, mielőtt már sajtó alá készen álló jeles füvésztanát kiadhatá, 's a' magyar füvészet' megalapitásának dicsőségét keble' rokonainak a' debreczeni [3 b] jeles pap és katona füvészpárnak hagyta örökségül. De bevégzetten áll, hála a' tudomány' nemtőjének, állattana, mellyben nem tudjuk, kutfejei bölcs megválasztását, a' szép rendet, szabatosságot, mesteri rövidséget, előitéletlenséget, vagy a' nemzeti nyelv kincseinek kifejlett gazdagságát, 's azon roppant természetrajzi ismereteket bámuljuk-e inkább, mellyek őt a' magyar részint meglévő részint önmaga által szerencsésen képzett műszavakat Linne és Blumenbach latin terminológiájával csodatökélyü öszhangba hozni képessé tették. Minő dúzs raktára ez a' részint népajakról ellesett, részint őseink' ó jegyzeteiből uj életre deritett állatneveknek, mint Czingolány, Porva, Ráró, Eszelény, Kabócza, Pele, Rinya, Cserebüly, Csibor, Iloncza, Nünüke, Csótán, Zsolna 'stb., részint helyes tapintattal alkotott 's nyelvünk óriási haladása után is a' természettudósoktól híven megtartott nagyrabecsült uj szavaknak, mellyek, mint a dolog természetéből meritettek, soha mig a magyar nyelv zengeni fog, kelendőségökből ki nem avulhatnak, millyenek Fürkész, Eviczk, Kompos, Hangyales, Fenyőház, Hajóház, Fátyolka, Rejtény, Fakusz, Parány, Sérész, Szökcsér, Csicsörke, Nyüvész, Locska, Görgöcse, Reptelen 's más számtalanok! — Milly merész, 's még is feddtelen, gyönyörü alkatu műszavak az illyek: szil, csáp, szip, falám 's több illyenek, mellyek ma is

gyöngyei az állatországi terminologiának[9] Mindezeknek nagy jelenssége kitünik különösen ha más e' korbóli munkák melléje állíttatnak, Quantum lenta solent inter viburna cupressi, — 's bebizonyosodik a' fölötte birálólag megszólalt régibb és ujabb tekintélyek' nyilatkozásaiból, — mellyek közöl szabadjon egy régibbet 's ujabbat röviden idéznem. Amabban, Schedius Zeitschriftjében, olvassuk : Nyelve olly szabatos, olly eltalált és legnagyobb részt a' legtisztább nyelvanalogia szerinti, hogy az általa használt kifejezések 's elnevezések valóban a' hazai nyelv' ujabb időbeni gazdagulása legfontosb járulékinak tekintendők. Földi ur' munkája általán alaposság, szigoru rendszer, czéljához képesti teljesség 's tiszta világos és határozott alak utáni törekvés által olly kedvezően tűnik ki, hogy hazánk' felsőbb tanintézeteinek mint *legtökélyebs* legjobb tankönyv teljes joggal ajánlható." Igy ítéltek Földiről 1804-ben. A' másik Hanák Ker. Jánostól, mostan élő legszorgalmasb természettudományi iróink egyikétől következően szól felőle : „A' tudomány akkori állásához képest az állatországot elég bőven leírta, 'a rendszeres nemi és faji neveket nyelvünkben megalapitotta. Magyar irálya tiszta, világos, előadása szabatos, műszavai jók, elnevezései helyesek, 'a könyve az állatországra nézve minden avultsága mellett eddigi természetrajzaink felett jelenleg is leginkább használható." Igy itél a' szakértő Földinkről 1847-ben. És ha illy becse van Földi halhatatlan mivének jelen magas haladásu korunkban, mellyet Földi' munkásságának korától ugyan csak fél század, de a' nemzeti ujászületés roppant elválasztó falait képző félszázad különöz el : mi nagy becse, hatása, jótékony befolyása lehete annak e' falakon tul, az ébredező nemzet' láthatárán? [4 a] A' Földi állattanát átlehelő hatalmas szellem' megjelentére mulékony éjalakok-ként foszladoztak szét 's tüntek el a' magyar természetrajz' láthatáráról is a' hazug és hamis szellemek, az emlitett aristotelico-pliniusi csodavilág' tündérserege ; lehulltak a' pietisticus ólomnyügök, ébredtség váltá a' gyermekes álmokat, mellyekben folyvást az öreg Miskoczi Gáspár' Franczius Farkas féle Jeles Vadkertje' mesés költeményei ringatták a' szunnyadozó elméket. Milly nagy szüksége vala e' fériasan nagyszerű föllépésére Földinek, a' komoly tudomány' emberének, legyen bizonyságul csak ez egy is : hogy az előtte kevés évvel megjelent 's csakhamar két kiadást ért, különben sok oldalról dicséretes Természethistóriája az érdemdúzs Gáti Istvánnak, sem rendszer sem részletek' tekintetében a' gyermeki járszalagnál fölebb a' tudományt nem emelé. Borzadoz a természet avatottja, midőn nála *Nemprédáló vadbarmok'* nevezete alatt ugyanazon osztályba sorozva olvassa az Elefántot, mókust, gözüt, egeret, gyékot és salamandrát — 's *gabonák* közös neve alá szoritva a' buzát, tengerit, kendert, borsót, lencsét, mákot, konkolyt, csudafát és repcsént. Borzadoz midőn egész komolysággal tanitja, mikép a' kakashal' megszáritott testét ha a' levegőbe felfüggesztik, farkának arra való hajlásával megmutatja, melly felől kelljen várni a' szelet ; midőn olly nagy rákokkal ijesztgeti a' gyenge elméket „mellyek mikor a Tenger szinére felbocsátkoznak, a' Hajók is fennakadnak rajtok, és a' bajuszok elér egy mértföldig!" Ez Augiászi ól' megtisztitására Herakleszi karok voltak szükségesek, 's ki volna más a diadalmas mint Földi, kinek már az előtt „De pulvere antrophiade" vagy a' Kigyószerről czímzett nagyjelességű értekezésében sikerült külföldön becsületet vivni a' magyar névnek, itthon pedig fejét venni egy gyáva balvéleménynek, melly egyedül a' kigyófajok' különbségbeni tudatlanságból véve táplálatot, már-már a' vidék' hydrájává növekedett. Szent természet! jutalmazd hű fiadat, áldozópapodat lágy nyugalommal a' föld mélyében, 's a' fölébe mindjárt kegyeletes kezek által ültetendő ákászsort áld meg dúzs virulattal, hadd fedjék Földi' hamvait. —

[4. b] Más tisztelt kéz vette előttem nagy becsü figyelmeteket Földink' életfolyásának előadásával igénybe :[13] nekem itt csupán gyermeki és fiatalkori éveiből lehet némellyeket röviden kiemelni, részint mert kevésbé ismeretesek, részint és főleg mivel Földinek mint természettudósnak fejlődését közelebb érdeklik.

[5 a] Valahányszor égi nemtő száll alá, magasb ihlet csókját uj világpolgár homlokára nyomni : lesben áll az ellenséges Ate is, mérges párázatu ajkaival földi szenvedésekre avatni az ujszülöttet, 's a' „légy diszére nemedenek" áldó szózathoz irigy boszuval rimezni sötét jóslatát : „és ostora keblednek." Igy találkozott e' két ellensarki lény' üdvözlése 1755-ik évi december hó 21 dikének éjelén azon férfiu pólai fölött is, kinek emlékének ez egyszerű lapok szentelvék. [Született a' mondott napon, Bihar megye' rónaságain fekvő Nagy Szalonta városában Földi Szabó Mihál és Bereczki Boros Sára] nemes sorsu szüleitől. Korán üldözőbe vevé őt kérlelhetetlen sorsa, tizenötöd napra azt vevén el tőle, ki később őrangyala leendett ; mert Jánosunk' születése a' ritka testi és lelki kellemekkel ékes fiatal anyának halálát vonta maga után, ki is januar 5 dikén 1756 alig 16 éves korában, szülés következéseiben hunyt el, a nélkül hogy a' szegény kisded csak egyszer is élvezheté az anyai emlők tejét. Előbb könyörülő majd bérben fogadott némberek szoptatgaták, 's atyja ujabb házasságra lépte [5 b] nyájas anyát nem, csak hideg mostohát ajándékozott az árva csecsemőnek. Majd 1759-ben kétszerezve lőn az árvaság csapása, elhalván a' csak 3 éves és 8 hónapos fiu mellől az őt különösen szeretett

[13] Péli Nagy Gábor fentebb említett megnyitó beszédére céloz.

édes apa is, azon keserü gonddal szállván sirjába, hogy kedvelt figyermekének jövendőjét ohajtásához képest nem biztositható.[14] Azonban Jánosunk világi szerencséjének megrontására gazság szövetkezett a' balsorssal, mert amint egy azonkorbeli okirat szól : nem rokoni szeretetből, de a' szegény árva öröksége utáni ásitozásból gyámul tolakodott mellé egy alacsony haszonleső, ki őt különben is szerény ősi örökségéből csak nem egészen kifosztatta. — E nyomasztó körülményekhez járult a' gyermek' beteges állapota, ki 4 dik éves korában mintha a' reá mért csapások sulya alatt roskadoznék, alig hagyott reményt életbe maradása felől. De bár Ármány mind sötétebben szövé köd hálóját a' szegény gyermek körül : védenczéről a' jó nemtő sem feledkezett meg egészen. Atyjának másod házasságából egy leánygyermek maradt, féltestvére Jánosunknak, de ki hozzá egész testvéri szeretet' gyöngédségével ragaszkodott. E' szelid lény' társasága jótékony befolyást gyakorlott a' sorstaposta árva kedélyére : ugy tetszett mintha elhunyt anyja, kinek nevét a hü leányka viselte (Földi Sára) őrködnék e' gyermek alakjában körülötte. [6 a] Órákig 's fél napokig a' gyermeki jobb világ' álmai közt játszadoztak együtt az atyai telek' keskeny körében, vagy bolyongtak a város körüli vizek mellett, a' rétek' zöld virányain, méhdongást hallgatva, virágot szedve 's koszorukat fonogatva. Itt kezdődik a természet kellemeinek első benyomása a gyermek' érzékeny szivére ; kisded tapasztalása már éreztette vele hogy a természet jobb mint az emberek, 's örömmel kereste menedékét e' nyájas anyának kebelén. Majd egészségi körülményei jobbra fordulván, a' tanoda' ajtószárnyai nyiltak meg szomju lelke előtt, 's im az égi csók, mely homlokát születésekor illeté vala, mint Pünkösd' langnyelvei, vagy Polydeükesz homlokán a' hajósok reménycsillaga, elkezdett egyszerre világolni, 's nemesb magasb hivatást sejtetni az avatottakkal. De otthoni mostoha környezete nem birt fogékonysággal a' mutatkozó nagyság' méltánylására, 's szigoru házi körülmények ürügye alatt elvonta őt egy időre az iskola' emlőiről, mesterségre állani kényszeritvén a' tudományok egyszer megizlelt tejét többé el nem feledhető növendékét. Azonban a' történet' szeszélye e, vagy a' sors megfoghatatlan intézkedése, melly gyakran csodás egybefüggésü szálakon szövi az emberek' jövendőjét, 's homályos jelképekben, mint a' kumai szent barlang nyárlevelei, sejteti ollykor titokteljes jóslatait, ugy akarta, hogy e' magában mostoha körülmény dicsőségére szolgáljon utóbb annak, kinek megalázására látszott irányzani. Ugyanis vargainasságra kényszerittetvén, egygyel több vonást nyujt ecsetünknek arra, hogy őt Linnével a' hasonló sorsban részesülttel, külső életviszontagságaiban is öszvehasonlitsuk. És miként a' gyermek Linnét egy magasb hivatását sejtő emberbarát Rothmann orvostudor ragadta ki méltatlan helyzetéből, ugy a gyermek Földi is megtalálta Rotmannját, szabaditó angyalát, Szalonta' egyik érdemes lelkészében később azon egyházvidék esperestjében, a fiatalos buzgalmu Ercsei Sámuelben, kinek eszközléséből visszaadatott ő, hazája nagy hasznára 's dicsőségére azon pályának, mellyben később halhatatlanság' örökzöld koszorúját tüzheté halántékira. A' szegénységgel küzdés' keserü kelyhe ugyan a' derék pártfogó lelkész részvételével sem mulék el Földinktől, 's mint iskolai szolgagyermeket látjuk őt a' Szalontai tanintézetben fölnevelkedni, 's utolsó esztendejében ugyanott sorsán alsó tanitoskodással segiteni. Az itt gyüjtött vékony jövedelméhez lelkiösmeretlen [6 b] kezelés miatt 39 forintra és 89 pénzre olvadt egész atyai örökségét csatolván sietett a' debreczeni főiskolába, mellynek 6 évi pályáját egy folyamatban végig küzdeni szigoru körülményei miatt ismét nem levén képes, kénytelen volt némi jövedelem szerezhetés kedvéért Bárándi tanitóságra távozni, hol az iskolából még ki nem került 22 éves ifjat meglepő csodálkozással látjuk hivatalos kötelességeinek végzésén kivül a' szent természet oltára körül forgolódni. A' fönebb említett gyermekkori kalandok némi magyarázatul szolgálnak ugyan a' természet iránti vonzódásához, de nem adnak kulcsot annak megfejtéséhez, kinek buzditása vagy utasitása vagy talán szerencsés történetesség vezette be őtet már tanulói éveiben magának a' tudománynak szent pitvariba, — melly hiány ugy lélektani mint életirási tekintetben sajnos veszteségünk gyanánt tekintendő. Hogy már Bárándi rectorságában nem csak maga mivelte a' természet szép tudományát, hanem azt a' neki egész életében saját nemes közlékenységgel, falusi növendékeibe is becsepegtetni törekedett, tanusitja egy most is élő, Isten' kegyelméből 87 évet ért hajdani tanitványának, Bárándi értelmes öreg lakosnak (Varga Jánosnak) előadása, kinek öreg napjaiban is zöldellő hü emlékezete hü emlékezete Földink' egyes szavait is megőrizte, (előadását kedves egyszerüségéért ide iktatni helyén látjuk :)

[14] A kéziratban itt egy kb. 10 sornyi erősen kihúzgált részlet következik, amelyből az alábbiak kibetűzhetők : „Mikép állottak a' gyermek' vagyoni körülményei, mennyi volt az elhagyott gyermek' szerény öröksége bemutatja [?] e következő oklevél, melly egyszersmind szülei vagyoni állapotára is világot vet : Mi alább irtak vigore praesentium ... Paulum K ... mpr. Ez oklevelet gazdag semmirekellők' gúnygyönyörére irtam ki, kik magokhoz méltó delfiacskáiknak [?] havonta több zsebpénzt ... öszveg, melly hazánk jeles fiának egész örökségét tette ... Bár a szegénység' melly mellett még is halhatatlan nevet tud kivívni az erény ... pedig semmirekellők fi gyermekei, kik felől irva vagynak a' Rhadamanti igék : Meghalva fogsz feküdni majd, 's emlékezeted nem fog maradni."

Sokat tanitott — igy adja elő — a' boszorkányok, kisértetek és babonaságok ellen. Ne higyétek hogy az öreg Forgóné és Erdősné boszorkányok volnának. Mert lám ugyanazok, kik ezt hintegetik, a' boszorkány csalhatatlan jeleül azt tartják, hogy ha a 14 ik lépésébe bicskát szurnak, sehova sem tud menni, 's mind addig egy helyben áll, mig a bicskát ki nem huzzák. Próbáljátok meg ti ezt tenni Forgónéval és Erdősnével, meglátjátok, hogy bicskátokra meg nem fognak állani, az sem igaz hát hogy boszorkányok. Meg is próbáltuk Kis Bálint nevü gyermekpajtásommal, meglestük Erdősnét, amikor a templomajtón kiindult ; egy, kettő 'stb. a' 14-ik lépése helyére földbe szurta Kiss Bálint a' bicskát, én pedig Erdősné után néztem, de ő meg sem állott, hátra sem nézett, hanem csak ment tovább ; igy jártunk Forgónéval is ; — mi osztán elhittük a' Rector uram' szavára hogy nem boszorkányok, pedig az akkori világ ugy tartotta őket.) — A' csillagokról is sokszor tanitott nekünk Földi János ur ; estve fenmarasztotta nagyobb tanitványait, 's ugy mu [7 a] togatta magyarázta a' szép égi testeket. A' mezőre sokszor kivitt játszani, ott mutogatta a' füveket miképen ismerjük meg ; a szőlős kert mellett a' fákat magyarázta, miként szivnak gyökereikkel nedvességet a' földből melly a' fának belső részeiben megyen föl, és szélljel az ágakra ; a' levegőből pedig leveleik által veszik a' kövérséget, melly a' fának héja alatt jő le 's oszlik el az egész élőfában. — Illyen jól emlékezik egy tanitványa Földi' oktatásira, 's ezekből bizonyos, mikép a' jeles természettudós már ifju korában a' természet' barátja, vizsgálója 's okos tanitója vala. Nem az orvosi tudomány tanulása közben mintegy mesterségesen jött tehát ő a' természeti dolgok ismeretére 's kedvelésére, kora hajlamai vonzották őt annak édes anyai kebelére. Halasi tanitóságára, és igy orvosi pályája megkezdése előtti szakra esik azon időpont is, mellyben saját vallomása szerint az állat és növényrajzra vonatkozó régi szavakat és népneveket figyelembe venni és öszveszedni kezdette. Csak igy és nem máskép megmagyarázható azon rendkívüli érettség, mellyet elmeterményeiben, különösen az állatországban, melly munkáinak koronája, csodálunk ; csak az ifjabb évek hasznos előkészületekbeni eltöltése után lőn az lehető, hogy orvostudorrá avattatásától haláláig lefolyt 12 rövid év alatt soha véle mint ujonczczal nem találkozunk, hanem benne mindenütt a' mestert kell tisztelve elismernünk ; — csak igy lőn az lehető, hogy míg nálánál szerencsésb helyzetü 's magok idejében több zajt ütött számtalan kortársai érdemlett feledés homályába dőltek : Földi hantjait félszázad multán méltónak tartja fölkeresni a hálás maradék, megtanitja az unokákat is kegyeletesen zarándoklani a' fához, melly alatt a' fáradhatatlanul gyüjtött növények és állatok' ezreinek vizsgálásában 's meghatározásában legszebb óráit töltötte, 's mellynek mint töviseiben kinos élte jelképének sirhalma fölébe borulását hattyui dalában olly édes epedve ohajtotta.

Még egy szót Földiről mint Grammaticusról. Mikép a népek' ifjuságában ugyanazon egyének képviselék a művészet' és tudomány' minden ágait, colossalis nagyságuk érzetében a' műveltség minden kellékeit önmagok személyébe öszpontositani tudták, 's költők, zenészek, orvosok, bölcsek, tanitók, nevelők, törvényhozók, voltak egyszersmind, mint ezt Apolló, Thout, Hermes Trismegistos, Amphion, Chiron, Manko Kapakról 's az ősemberiség egyéb jótevőiről szóló töredék hagyományok bizonyitják : igy volt ez nemzetünk ébredési korában, a' lelkes honfiak' szükiben, midőn a' beteg nemzet' emelésének, a' miveltség minden kutfejei' fölnyitogatásának gondjai egészen csak néhány buzgó hazafi válára sulyosodtak. Igy kelle [7 b] az erejében egyébiránt bizakodható Földiből is egynél többféle munkásnak kitelnie. Ő orvos és iró, költő és természettudós, aestheticus és grammaticus volt egy személyben. Azon nagyszerű hazafi mozgalmak, mellyek a' nagy emlékezetü Nunkovics György püspök, Görög és Kerekes által idéztettek elé a' hazai nyelv' tudományos fejtegetésében, nem hagyták a' nemzeteért lángoló Földit is, a' szakjára ugyan nem nyelvészt, de hogy azzá vállalkozzék (sic!), elegendő tanultsággal birót, hideg szemlélőnek lenni ; ő tollat ragadott, 's irta 1791-ben öt közől legjelesbnek itélt pályamunkáját, Grammatica est philosophia verborum subtilis et acuta, — mellyet azután debreczen (!) akkori három disze Benedek Mihály, Szikszai György és Domokos Lajos, ugyanazon szellemben átdolgozván, az ismeretes, első magyar tudományos nyelvtannak tekintendő, Debreczeni Nagy Magyar Grammatica neve alatt bocsátottak közre, — mellynek tehát magvát, lelkét Földink' munkája teszi. Minő hatással volt ezen nyelvészi munka zsenge irodalmunkra, minő tusákat idézett föl, mint edzette Révay' rugalmas izmait, mint hivta küzdtérre a' kényes izlésü Kazinczyt, és mint tüzetett, maga is a' neologismus titkos jeligéjét viselő, még is az orthologusok egy nevezetes töredékének lobogójává, melly alá az alföldi nyelvészeti iskola, a magyar nyelv' conservativ pártja, telepedett, 's erős sánczaiból magát szintén a' legujabb időkig védelmezve fenntartotta, eléggé ismeretes dolgok. A' lefolyt öt évtized' egész irodalmi történetét kellene megirnunk, ha e' tárgyban részletekbe bocsátkozni akarnánk ; a debreczeni nagy grammatica sorsa nyelvünk' fejlődési menetével szakadatlan egybefüggésben áll, és a' debreczeni nagy grammaticából Földink' nyelvészeti tanai néznek előnkbe. Ez egyet elég legyen megjegyezni, hogy Földi tanai nem voltak mindig helyesek, de mindig sarktanok közül forgódók, mindig életkérdésekbe vágók [8 a], s igy ha nem közvetlenül, de közvetve, üdvös zsurlódások, kölcsönös értekeződések fölidézése által a'

nyelv' fölvirágzását hasznosan előmozditók. Ha azért látjuk, mikép harczol ő egészen vétkes orthographia mellett, mint vezeti félre álokoskodással a Mindenes Gyüjtemény' derék kiadóját is folyóirata czimének ly-al irására, mint állit föl saját szabadelmü eljárásával, merész szóalkotásával homlok egyenest ellenkező, szigoruan merevény nyelvszabályokat : enyhitse nehezteléstinket annak meggondolása, hogy ő egyike volt az ösvénytörőknek, kik még sikamlásaikban is kiméletünket érdemlik, — továbbá hogy olly korban élt ő, mellyben hálát érdemlő erény vala csak foglalkozni is nyelvünkkel 's nyelvészetünkkel ; — gondoljuk meg, hogy az ő nyelvtani munkálkodásai mind Révai igyekezeteit, mind Kazinczy' uj életre föltámadását, megelőzik ; — gondoljuk meg hogy az ügyre nyomoru középszerüségnél hasznosak a nagyszerü botlások, nem csak postitive, de tagadólag is üdvösen lehet hatni, 's ez történt Földivel, ki sokkal tekintélyesb névvel birt a' hazai tudósoknál, mintsem állitásai vitatás nélkül maradhatának, sőt egyegy botlása két szerencsés fölfedezés megszülemlésének nyujtott kedvező alkalmat ; — végre ne legyünk a' férfi iránt, ki miként fáklya, legszentebb ügyeinknek világitva fogyott és hamvadott el, méltánytalanabbak saját kortársainál kik még ellentmondásaikban is tisztelettel viseltettek Földi' félreismerhetetlen érdemei irányában ; minek elég bizonysága az, hogy Kazinczy, egészen ellensarki nézetei daczára is, őtet folyvást társul nyerni törekszik irodalmi vállalataiban, 's ha ollykor barátja' nézeteit feddenie kell, azt szembetünő ovakodással teszi ; — valamint bizonysága az is, hogy a mult század végén országosan fölállitani szándékozott magyar tudós társaság alaptervében, melly az országgyülés elébe terjesztés végett Bécsben és Győrött 1790 és 1791-ik évben jött ki, Földink azon 40 tudós magyar sorában, kik e' társaság tagjaivá fölvétetni ajánltatnak, diszes helyet foglal el, — holott [8 b] is irodalmi érdemei a következő szavakban emeltetnek ki : Földi János, Szathmár-Németi rendes orvos, a' hazai nyelv' tökélyesitésére 's mivelésére szentelt törekvéseiről régóta dicséretesen ismeretes.

Igenis ismeretes voltál, dicsőült férfiu, „természet édes gyermeke 's a világ templomának béavatott fia", ismeretes voltál már akkor is hazád kevés jobbjai előtt, bár lelked fénysugári nem birák a' nagy tömeg' kőbálványát, mint Memnon szobrát a' kelő nap csilláma, kölcsönös viszzengzetre serkenteni. De im eljött a' méltányos utókor, buzgó hazafiak serege veszi körül egyszerü ravatalodat, megnépesiti magányos sirhelyedet, a' haza távol vidékeiből, a' fiatal erőben pezsgő nemzetiség' központjából, országos nevü férfiak is imádott nemzeted nevében küldik közénk téged megtisztelő szavazatukat, 's magasztos keblü honleányok lágy kezei enyhén teljesitendik költői vágohajtásodat. Oh hadd rezegjen végig ez ákász csemeték sudarán, 's gyökérszálaikon át, megrázó villany szikraként hasson le szived' poráig az ültetésökkel foglalkozó széplelkü hölgyek kebelét áthevitő érzelem, 's tündér álomban éreztesse veled, ki megkönnyezetlen, az egész haza közös telében, feldult életboldogsággal szálltál e hantok alá, éreztesse veled, *ki életedben tavaszt sem értél*, hogy itt fen tavasz virul sirod felett a' kül természetben tavasz virul, a részvétlenség fagyát jótékonyan kiengesztelő tavasz, hálás honfiaid keblében ; — éreztesse, hogy mig ott alant porladó maradványid mind szorosb szorosban ölelkeznek az enyészettel 's visszatérnek az őselemekbe, addig itt fen hü emlékezet őrnemtője halhatatlanságra viraszt hamvvedred fölött 'S századjai az elmulásnak Által adják neved egymásnak, És megőrzik hüséggel, — És mikor sirodra mutatnak, Örömnek könnyeit hullatnak — Koronázván dicsőséggel !

Egy kilenc levélből álló füzet 1 a—8 b lapján

Az ismeretlen életrajzi adalékokon kivül (a gyermekkor, Földi leánytestvére, örökségének számszerü összege, bárándi, halasi volt tanitványainak beszámolói, hadházi életének apróságai) legyen szabad még a kutatás figyelmét felhivni a Lugossy-emlékbeszédben kétszer is előforduló költői képre : a jó és gonosz nemtő vitája a csecsemő bölcsője fölött. Könnyen lehetséges, hogy ez Arany *Bolond Istókja* hires megszemélyesitésének eszmecsirája. A *szalontai* származású Földi 1847-es irodalmi megtiszteltetése iránt a *szalontai* költőnótárius minden bizonnyal érdeklődött, s talán nem vakmerő feltevés, hogy Lugossy-emlékbeszédéről valahogy tudomást szerzett.[15]

[15] Toldy Ferencnek a hadházi ünnepségen felolvasott emlékbeszéde megjelent a Magyar Szépirodalmi Szemle id. kötetének 229—233. oldalán.